

Petr Hajn*

O KONKURENCI I SPOLUPRÁCI PŘI SOUTĚŽENÍ

About Competitiveness and Cooperation in Competition

Abstrakt

Veškerá soutěžní či soupeřivá činnost člověka i nižších živočichů má společný pudový základ daný shodnými biologickými potřebami.

Klíčová slova

Teorie her a hospodářské soutěžení; „hry“ s nulovým součtem, při nichž jedna strana vítězí a druhá je poražena; hry založené na „win-win strategy“, při nichž získávají obě strany.

Abstract

All competitive or contest activities of humans and lower animals species have a common instinctual ground based on the same biological needs.

Keywords

Game Theory and Economic Competition; “Zero-sum Games” in which one party wins and the other is defeated; “Win-win Strategy Games” in which both parties gain.

* Prof. JUDr. Petr Hajn, DrSc., Emeritní profesor, Katedra obchodního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Emeritus Professor, Department of Commercial Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: hajn@law.muni.cz / ORCID: 0000-0002-0566-4696 / Scopus ID: 57196024718

1 Úvod

Když jsem se stal učitelem na brněnské právnické fakultě, vypsal jsem výběrový seminář z hospodářského práva, do kterého se přihlásila desítka účastníků. Mezi nimi byl též student Josef Bejček, který mne již při prvním setkání v semináři zaujal podnětným dotazem. Po několika dalších odborných kontaktech jsem ho přijal jako pomocnou vědeckou sílu a později i jako asistenta na nově založené katedře hospodářského práva, jejímž vedením jsem byl pověřen.

Josef Bejček postupně plnil kvalifikační předpoklady pro místo odborného asistenta, docenta a profesora – nejdříve jako člen katedry, později jako její vedoucí a když nastal čas, opět jako uznávaný člen katedry. Naše spolupráce se uskutečňovala na základě „win-win strategy“. Byli jsme společně potěšeni, když profesor Viktor Knapp, který jinak „nemusel“ hospodářské právo, pochvalně označil působení naší katedry za „brněnskou školu hospodářského práva“. Jistě k tomu přispěla skutečnost, že jsme si obor soutěžního práva „rozdělili“ tak, že Josef Bejček rozvíjel veřejné právo na ochranu hospodářské soutěže a mně bylo bližší soukromé právo proti nekalé soutěži. Setkávali jsme se i v obecnějších úvahách o právu, zejména pak o právu smluvním. Má to naznačit i následující text.

2 O povaze hospodářského soutěžení

Lidské právo rozmáchnout se pěstí musí prý končit tam, kde začíná brada toho druhého. Nejde o myšlenku, která by byla platná bezvýhradně. Při utkání v boxu se rivalové snaží zasáhnout i bradu toho druhého. Podle pravidel tohoto zápasu tak mohou činit, pokud se jejich pěst nachází v předepsané rukavici. Stejně tak hokejistům je dovoleno uplatnit vůči soupeři regulérní bodyček. Cosi podobného platí i mezi konkurenty v soutěži hospodářské.

Dlouhodoběji a vcelku obecně je přijímán poznatek, že veškerá soutěžní či soupeřivá činnost člověka i nižších živočichů má společný pudový základ daný shodnými biologickými potřebami. K nim patří individuální potřeba přežít (zajistit si dostatek potravy a ochranu před nepříznivými přírodními vlivy) a také pudové nutkání „přežít“ ve svých potomcích, předat geny do dalších generací.

Tyto potřeby (včetně posléze uvedené z nich) jsou podle postdarwinistů¹ vyhoceným polem soutěžních střetů. Zvláště ostré soupeření existuje mezi stejnými živočišnými druhy. Přílehlavé přirovnání v této souvislosti použil biolog Zrzavý, když napsal: „*Kos a krtek mohou kompetovat o žížaly, ale dva krtci kompetují úplně o všechno a dva krtci samčího pohlaví i o krtci.*“²

Uvedenou myšlenku uplatnil již dříve rakouský badatel Lorenz ve svém základním díle s příznačně kontroverzním titulem „*Tak zvané zlo*“.³ V kapitole nazvané „*Nač je zlo dobré*“ uvádí, že neoborníci chápou Darwinův pojem „*boj o existenci*“ mylně jako boj mezi různými druhy, a dodává: „*Ve skutečnosti však ,boj', který měl Darwin na mysli a který žene vývoj kupředu, je především konkurence mezi blízkými příbuznými.*“⁴

V kapitole „*Spontánnost agrese*“ Lorenz uvádí, že „*agrese, která je namířena vůči příslušníkům vlastního druhu, není pro dotýčný druh většinou vůbec škodlivá, ba naopak je nepostradatelným instinktem pro jeho udržení.*“ Zároveň toto zjištění Lorenz upřesňuje a vlastně relativizuje, když dodává, že „*agrese je pravým primárním instinktem, sloužícím udržení druhu: je to právě spontánnost instinktu, která ho dělá tak nebezpečným. Kdyby byl jen reakcí na určité vnější podmínky, jak se domnívají mnozí sociologové a psychologové, pak by situace lidstva nebyla tak nebezpečná, jak ve skutečnosti je. Pak by bylo možno pečlivě studovat a vyloučit ty faktory, které útočnou reakci vyvolávají.*“⁵

Spontánnost, pudovost a příležitostnou neracionálnost agrese pak Lorenz demonstruje na následujícím příkladu: „*Za starých dobrých časů, kdy ještě existovala monarchie na Dunaji a vyskytovaly se služebné, pozoroval jsem na své ovdovělé tetě pravidelně se opakující chování. Nikdy neměla tutéž služebnou děle než 8-10 měsíců. Nově přijatou pomocnici v domácnosti byla vždycky nadšena, chválila ji všemi způsoby jako skutečnou perlu a přísahala, že teprve teď našla tu pravou. Během příštích měsíců*

¹ Viz mimo jiné RIDLEY, M. *Červená královna (sexuality a vývoj lidské přirozenosti)*, Přeložil M. Konvička. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1991; DOWKINS, R. *Sobecký gen*. Přeložil V. Kopský. Praha: Mladá fronta, 1988; RIDLEY, M. *Původ cnosti (O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka)*. Přeložil M. Konvička. Praha: Portál, 2000; WRIGHT, R. *Víc než nic (Logika lidského osudu)*. Přeložil A. Hradílek. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 2002.

² ZRZAVÝ, J. O sdílení zájmů. *Lidové noviny*. 7. 12. 2013, V rubrice „Vědecká lekce“.

³ LORENZ, K. *Tak zvané zlo*. Přeložila A. Veselovská. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 5.

⁴ *Ibid.*, s. 27.

⁵ *Ibid.*, s. 49 a násl.

její nadšení postupně ochlázalo; nacházela na ubohé dívce nejprve drobné nedostatky, pak chyby zasluhující pokárání a ke konci zmíněné periody vyslovené vlastnosti hodné nenávidění. Nakonec – obvykle po velkém výstupu – byla služebná na hodinu propuštěna. Po tomto výstupu byla stará dáma ochotna pokládat kteroukoliv příští služebnou opět za pravého anděla.“⁶

Lorenzův příklad pomáhá objasnit situace, s nimiž se setkáváme obecněji ve smluvních a soutěžních hospodářských vztazích. Smluvní partneři či obchodní společníci mohou od původně konstruktivního počínání dospět k vyhraněnému agresivnímu naladění. Potvrzují pak myšlenku, že dřívější přítel či obchodní partner se mnohdy mění v největšího nepřítele nebo zvláště agresivního konkurenta, který používá nepřijatelné soutěžní metody.

K odbourání agrese slouží i řada dalších lidských činností, které mají některé společné rysy se sportovním zápolením. Jak bude patrné z dalšího textu, agrese ventilovaná v obchodní činnosti a hospodářském soutěžení může překážet jiným, ještě ničivějším podobám agrese. Wright také nepovažuje agresi za jednoznačné zlo a jednu z kapitol své zmíněné knihy nazval „*K čemu je dobrá válka?*“. V ní pak čteme, že „*svět jako celek směřoval a směřuje k většímu propojení, ke stále vyšší úrovni politické organizace. A jedním z důvodů je válka, vášnivá hra s převážně nulovým součtem, která dává vznik brám s nenulovým součtem.*“⁷ Dokladem pro oprávněnost takového úsudku byla situace v Evropě po druhé světové válce, včetně tvrzení o Německu, které prohrálo válku, ale vyhrálo mír.

Také hospodářské soutěžní střety s jejich přirozenými agresivními prvky mohou vést nejen k zániku některého ze soutěžitelů, bývají i stimulem k hodnotnějším soutěžním výkonům. Někdy pak platí, že z bývalých zavlých konkurentů se stanou spolupracující obchodní partneři.

3 Teorie her a soutěživé chování

Wrightova poznámka o hrách s nulovým a nenulovým součtem naznačuje, že na různé druhy soutěžení a soupeření (včetně soutěže hospodářské) lze nahlížet optikou tak zvané „teorie her“. Byli to její tvůrci John von Neumann

⁶ LORENZ, 1992, op. cit., s. 54.

⁷ WRIGHT, op. cit., s. 69.

a Oskar Morgenstern, kteří „zavedli základní rozlišení mezi hrami s ‚nulovým‘ součtem a hrami s ‚nenulovým‘ součtem. Při hrách s nulovým součtem jsou zisky protihráčů vždy nepřímě úměrné. V tenisu, šachu, kopané nebo boxu je výhra jednoho hráče či družstva ztrátou pro jejich protivníky.“ (Výjimkou u amatérských sportovců mohou být situace charakterizované výrokem: „Sice jsme prohráli, ale dobře jsme si zahráli.“)

„Při ‚hrách‘ s nenulovým součtem zisk jednoho nebývá odpovídající ztrátou pro druhého (nebo pro druhé).“⁸ Pokud jde o takové uvedené „hry“, používá se pro ně charakteristika „win-win strategy“ – získávají oba, i když zisky obou „hráčů“ nebudou vždy rovnocenné. Naznačuje to anekdota, v níž se potomek podnikatelův ptá svého otce: „Tati, co je to dobrá smlouva?“ Otec mu odpovídá: „To je taková smlouva, ze které mají prospěch obě strany, ale naše strana má prospěch o něco větší.“

Samo členění na hry s nulovým a nenulovým součtem je ovšem schematické, jak tomu bývá i u jiných párových teoretických kategorií. Například u obchodních smluv se zásadně jedná o hru s nulovým součtem (smlouva by měla přinést prospěch oběma jejím stranám), vyjednávání o podmínkách smlouvy se však podobá hře s nulovým součtem. Smluvní výhody jednoho z partnerů jdou totiž často na úkor partnera druhého. Taková hra nemusí skončit oboustranně uspokojivou remízou, máme-li použít analogii s hrami sportovními.

V české odborné literatuře se k problému výstižně vyjádřil Bejček, který mimo jiné dospěl k následujícím závěrům: „Určitá (!) nerovnost je v tržní ekonomice nezbytná jako zdroj konkurenčního tlaku, boje o výhodu, střetávání motivace a předpoklad možnosti poměřovat výsledky až na trhu. Je očividné, že odstranění jakékoliv nerovnosti mezi stranami není žádoucí a ani možné; znamenalo by atak na hnací sílu konkurence a rezignaci na samoregulační možnosti trhu i tam, kde jsou nesporné. Zatím co faktická nerovnost je přirozený stav, fikce rovnosti a korekce nerovnosti pomocí rovnoprávnosti představují stav umělý.“⁹

Dodal bych k tomu dávnější postřeh, který kdysi na mezinárodní konferenci uplatnil maďarský ekonom Janos Kornai. Řekl: „Úplná rovnováha mezi

⁸ WRIGHT, op. cit., s. 13.

⁹ BEJČEK, J. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 123.

ekonomickými subjekty se podobá svazku mezi impotentním mužem a frigidní ženou. Jde také o vztah v podstatě rovnovážný, ale málo stimulující.“

Jestliže určitá nerovnováha (a tím i podnět k důraznějšimu až agresivnímu jednání) se příležitostně uplatňuje ve smluvních vztazích, pak takový stimul ve vyhocené podobě platí ve střetech konkurenčních. K věci se opět trefně vyjadřuje Bejček, když píše: „*Absolutizace principu rovnosti by totiž znamenala diskriminaci zdatnějších účastníků právních vztahů a demotivační znehodnocení jejich úsilí, zejména pokud by šlo o rovnost nejen formální, ale i materiální (ve výsledku). Naopak absolutizace principu svobody by vedla k polarizaci společnosti, k přežití jen těch nejzdatnějších a v důsledku k popření svobody méně zdatných účastníků smluv. Tento problém se nedá jednou provždy bez konkrétního ekonomického a hodnotového kontextu „vyřešit“; jde spíš o neustálé optimální vyvážené konstelace mezi krajními polohami.“¹⁰*

Důraznost hospodářské „soutěžní hry“ není dána jen hledisky ekonomickými a snahou o hospodářský úspěch. Postdarwinista Ridley uvádí, že „*v evoluci nejde ani tak o přežití nejzdatnějších jako o jejich reprodukci a každý tvor na této zemi je produktem nekonečných soubojů mezi parazity a jejich hostiteli, soubojů genů s jinými geny, soubojů mezi příslušníky stejného druhu i bojů jednoho pohlaví s příslušníky pohlaví opačného. Tyto boje jsou často vedeny psychologickými prostředky, jde v nich o ovlivňování a vykořisťování příslušníků vlastního druhu a nikdy z nich nevzejde konečný vítěz, neboť vítězství v jedné generaci znamená jen tolik, že vítěze čekají v příští generaci zdatnější a bojovnější nepřátelé. Život je sisyfovský závod, neustále se zrychlující spurt k cílové čáře, která není ničím jiným než startovní čárou nového závodu.“¹¹*

¹⁰ BEJČEK, op. cit., s. 19.

¹¹ RIDLEY, M. *Červená královna (Sexualita a vývoj lidské přirozenosti)*. Přeložil M. Konvička. Praha: Mladá fronta, 1999, s.142 a násl.